

дар АМАНТАЙ

Кизи
рандевич

Дидар АМАНТАЙ

Кызгі
рандеву

“Елорда”
Астана – 2004

ББК 84 Қаз 7-44

А 52

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ МӘДЕНИЕТ, АҚПАРАТ ЖӘНЕ
СПОРТ МИНИСТРЛІГІНІҢ БАҒДАРЛАМАСЫ БОЙЫНША ШЫҒАРЫЛДЫ

Амантай Д.

А 52 Күзгі рандеву. *Роман, повестер, өңгімелер* — Астана;
Елорда, 2004. — 200 б.

ISBN 9965-06-384-2

Белгілі қаламгер Дидар Амантайдың бұл кітабында әдебиеттің бірнеше саласын қамтыған, әр жанрға жаңаша сипат берерлік айтулы шығармалары топтастырылған. Атап айтсақ, “Гүлдер мен кітаптар” романы, “Мен сізді сағынып жүрмін”, “Ібіліспен сүйісу” повестері және көптеген өңгімелері енгізілген.

Тілі көркем шұрайлы, оқиғалары шынайы, ойға қонымды әрі тартымды.

Кітап қалың оқырман қауымға арналған.

А $\frac{4702250201-320}{450(05)-04}$

ББК 84 Қаз 7-44

© Амантай Д., 2004

© “Елорда”, 2004

ГҮЛДЕР МЕН КІТАПТАР

Роман

*Қайсы әлсіз — жарықтан қашқан
қара түнек пе, әлде қараңғылық
басқан жарық па...*

“Тәңірдің кітабы”

ӘЛІШЕР

Жер бетін тұман басты. Содан кейін аспан салбырап төмен түскен. Еңсені көтеріп жүру мүмкін болмай қалды, адамдар бойын тіктеп тұра алмаған соң, жер бауырлап еңбектей бастады. Қорлықтың ауыры құнысқан жауырынды жазып тік жүре алмауда екен. Жорғалап келе жатып ол жердің иісін таныды, кітаптың иісі шығады. Кәдімгі шаң-топырақ басқан сары ала байырғы қағаздың таңсық оқшау иісі тап иегінің астынан аңқып тұр.

Аспан мен жердің арасын бозамық қалың тұман жапқан. Неткен бұл заман болды, ешкім ойланып үлгерген жоқ, аласапыран аяқ астынан бауырына алып жаншып тастады. Ол ақ шаңқан бұлт ішімен жайлап ақырын жүзіп келеді. Жан-жағына абайлап үнсіз қарап қояды, халық сапырылысып жатыр, жұртты тегіс үрей билеген, мұндай күннің тууына кім жазықты, оны білетін адам бар ма екен. Әлішер сауалына жауап беріп жатып оянып кетті. Көрпесін кейін серпіп, орнынан көтерілді. Терезеден мүлгіп атқан алғашқы таң шапағы көрінді. Үй іргесіндегі бағана басына ілінген шам сығырайып жанып, желдің екпінімен әлсіз ырғалады. Дүние тозып кеткен секілді. Таңғы жарық алдында өшпей қалған жалғыз шам кенет отынан айырылып, ала көлеңкеде өлмеусіреп барып біржолата сөнді.

Ол бетін жуып жатып көрген түсіне қайтып оралды. Көк пен жер астасқан кезде қасқырдың ұлыған дауысынан

аспан қайыра ажырап, көтеріліп кетіпті деген аңыз бар еді. Су шүмектен сарылдап ағып тұр. Нені білдірді екен соншама түсініксіз түс. Топырақтан кітаптың иісі шығады. Жаратқан Құдай қандай белгі жіберді, қай тұстан мен қата бастым, оны маған дәл қазір таба қою қиын шығар. Дегенмен, жақсы ырым емес. Әлде, мен теріс жорып тұрмын ба, қағаздың топырақтан иіс тартуы бір қасиетті меңзегені болуы да мүмкін. Ол қайыра жуына бастаған. Бұдан ертерек тез жазып тастауға ниет еткен кітабы есіне түсті. Бірақ, қолы жүрмей қойды. Сенімі мол еді, енді күмәні көбейді. Аптасына қанша сөйлем жазатын болдым осы деп, қалам тартқан парақ санын жұмсалған уақытқа бөліп есептеп көрді, жетісіне үш беттен шықты.

Әлішер қара көк жұмсақ сүлгіні алып, мойнын сүртті, айнаға қарап еді, жүзіндегі су тамшылары төмен қарай жүйткіп ағып келеді екен. Сүртіп тастады. Мүмкін ешқашан кітап жазбау қажет шығар, бәрібір ол сізге ештеңе әпермейді. Үмітіңізді ақтамайды, тұрмысыңызды жақсартпайды, ақыл-ой жетпейтін жұмбақ тіршіліктің мәңгілік сауалдарына ешқандай жауап таппайды, ең бастысы — одан өмір табиғаты өзгеріп кетпейді, оның бәрі сізбен бірге қала береді. Дүниежарық дегеніміз күлкі артындағы мұң. Кітап тек ғұмырдың баянсыз мұратына жалған мағына жүктеген алдамшы мақсат қана. Ол айнаға тесіліп қарап тұрды.

Сүлгіні орнына ілді. Ас үйге өтіп, шай қойды, сосын жез шәугімге су толтырып, бөлмелерде жағалай тізілген гүлдеріне біртіндеп су құя бастады. Фиалка, герань, фикус, цитрус, көккөкіре, киікшөп, меруерт-гүл, таушымылдық, қазтабан, мыңжапырақ, қоғажай, итошаған, қытай раушаны. Мына жерге негізінен қылқан жапырақтылар мен күн нұрына шомылғанды жақсы көретін гүлдер отырғызылған. Кактус, сүттіген, сенецио, стапелия, литопса, фаукария, каланхоэ, агава, сансевиерия, зониум, амариллис, жасмин, кливия, панкрациум.

Ол гүлдердің атын жайбарақат атап келеді. Пеларгония, колеус, кротон, сеткреазия, кордилина, стробилантес, аспагус, бегония, глоксиния, сенполия, фуксия, эухарис, пеллеромия, марант. Әрбіреуімен ақырын сөйлеседі. Алақанымен сипап, жайлап су құяды. Олар сабақтарын иіп үнсіз тұрады. Хкалатея, строманте, ктенанте, фитгония, бромелия, кырыққұлақ, монстер, филодендрон, сингониум, сциндап-

сус, спатифиллум, руэллия, аспидистра, шырмауық, традесканция, зебрина, саркококка. Ол терезе алдында тұрған пеперомия, антуриум, аглаонем, диффенбахия, сингониум, кордилин, драцен, геснерия, суккулент, хлорофитум, бересклет, фатсия, лавр, тікенекті фюленбекияны қураған жапырақтарынан тазартты.

Тақтай еденге жайылып өскен хельксина мен пилейді орнынан жылжытып, ұзын сабақтарын түзетті. Шоғырландырып отырғызылған папоротник, асплениум, сциндапус, пеперомия, цереус, эхинопсис, оскулярия мен глотифиллумге бүркіп су шашты. Пальманың ағаш кеспегін ауыстыру қажет деп шешті ол, діңі көлденеңінен жуан тартыпты, ертең тамырлары жұмсақ топырақты қопарып, білеуленіп сыймай кетеді. Монстер мен драцен сарғая түскен бе, қалай.

Шырмауық солып қалыпты. Қазтабан да жапырақтарын шашып тастаған екен. Тегіс өліп жатыр деп, түйін байлады ол. Көңілсіз ас үйге оралды. Сағат тілі жетіден асыпты. Әлішер қайнаған шайдан құйып алып, кіре беріс тар дәліз арқылы төр үйге шықты. Екі бөлмелі пәтер іші шынымен тым жұпыны, бірақ кітаптарым бар ғой, деді ол дауысын көтере сөйлеп. Жазу үстеліне келді. Орындыққа тізе бүгіп, тартпаны ашты. Қолжазбаны шығарды. Романды басынан бастап мұқият оқуға кірісті. Оқыған сайын көңілі құлазыды. Уақиғалар — қайғылы, құрастырылған әңгімелер — қасірет толы ауыр бейнет. Бұл кітап кімге жәрдем бере алады. Керісінше, адамның қайратын жаншиды, тауын шағады, үмітін үзеді. Өнердің мақсаты науқастан азап кешкен пендені ажалдан құтқару емес пе. Немесе ұйқысыз түнгі шешімнен туған өзіне тиесілі таңертеңгі күнәлі өлімінен айыру. Кітап жүрген жерде қаза болмауы тиіс. Мына роман қайғыны еселей түседі. Мүмкін, елдің көзін ашқан ой қасіретін үстемелей отырып тауқыметін жеңілдете ме екен. Ол ары қарай оқыды. Қутұ, Үкен, Батачы, Бөрү, Бұқа, Чылбы әулетінен Қоры, Оғыл, Марал тарайды. Бұл Құдай ұлы Иса уақытынан асып, Мұхаммед пайғамбарға Алладан қасиетті “Құран көрім” аяттары көктен түсетін ұлы дәуір кезеңі. Маралдан Қоғай, Қоғайдан Батұн, Қаршы, Өгүз, Боты, Отчы, Тау, Батығай, Сембекі, Бөкүтей, Борылдай ұрпақ жалғастырады. Әлішер оқуын тоқтатты. Ойына көрген түсі келді. Бар түйін романға қойылған атау-

да жатқан шығар. Бірақ, әміркеннің жаңа әдебиетінде “Құдайдың шаһары” атты кітап бар ғой. Яғни, мұнда ешқандай күнәһарлық жоқ. Десек те, іздеген кілтипан тап осы жерден табылмасын. Ол ойланып ұзақ отырды.

Уақыт тоғыз болыпты. Әлішер қолжазбаны қайта қолына алды. Соңғы жырына дейін толық оқып шықты. Содан кейін жаза бастады. Түркілердің қағанат құрған заманына жетті. Көк бөрі басы бейнеленген аспан түстес айыр құйрық туын жорықта үзеңгі табанына тік қойып ұстаған жауынгер көшпелі халық жан-жаққа лекітіп шапқыншы жіберіп жатты. Бірақ, хатқа түскен тарихи жайт кейіптеліп отырған әулет шежіресінен тыс қалды. Роман уақиғасы өз желісімен тартты. Жырдан жыр туды. Тәңірі төбесіне тұтқан Борылдай баба тұтас бір туыс рулардан құралған ірі тайпасын ертіп жерұйықты іздеу туралы шешімге келіпті. Ұйғарым рубасыларына жақпаса керек. Қоныстанып отырған өлке сонау Құтұ, Үкен, Батачы тұсындағы ықылым замандардан бері келе жатқан аяулы өңір. Қайда бет түземекпіз, қиып алған жаңа қыстаудан не табамыз, жұртта қалған атамекен ертең көз алартқан жау қолында кетпей ме. Әлішер құйылған сөз тізбегін сойдақтатып барып тоқтады. Жазуын мүлдем доғарып, орнынан тұрды. Ары бері жүрді де қойды.

Тәңір есімін ардақтаған туынды. Қаламына ауыр тиді. Романның көлемі екі жүз отыз немесе екі жүз елу беттей болуы мүмкін. Бірақ, төрт жүз беттен асуы мүмкін емес. Оның өзі шағын екі томнан тұрады. Әр том жұқа һәм ұсақ бірнеше кітаптардан құралады. Кітаптар жырларға бөлінеді. Жырлар деп белгі соққаны — тараулар. Тараулардан айырмашылығы, жырдың көлемі, әрі кетсе, үш беттен аспайды, болмаса, орташа шамасы — жарты бет. Жыр деп айдар тағуында қиялы ұшқыр қалам жұмбақтаған астары терең мән бар, кітап ырғаққа ұйып, буыннан ұйқасқан зипа сөйлемдерін ақырына дейін сақтауы тиіс, әрі тәмсілдің ауыр жүгін жоғалтып алмауы қажет. Содан кейін, әр жырда не толық аяқталған бір кемел уақиға әңгімеленеді, не алдағы хикаятта жалғасын табатын шер айтылады.

Романды екі томға бөліп отырғандағы мақсаты мұндай әдеби мәнгерлердің бір-бірінен ерекшелігі көлемінде емес, қотерген тың тақырыбы мен баяндалатын уақиғаларының нығыздығына байланысты екендігін көрсету еді. Әлішердің

ойынша, айырма-белгі осында болуы керек. Әр том жүз беттен сәл асатын болады, әрі бірнеше кітаптан сомдалады. Дәлірек айтса, қос том, он екі кітап, жеті жүз жиырма жыр. Бір томда алты кітап, бір кітапта алпыс жыр. Әрбір ілкі жырда асқабы ой көлденең тартылады, мүмкін пайым емес, үлкен дау шығар. Қазақ бір жас деп алпыс жылды есептейді, алпысқа келмей дүниеден озған адам жайлы екі жастың біріне келмей қайтыс болды деп уайым білдіреді. Сондықтан, Әлішер жеке адамның оқшау жасы деп алпыс жылды алып отыр. Алпысты жетіге көбейтсе, бір рудың жедеқабыл дара жасы шығады, ол төрт жүз жиырма жылға тең. Ендігі құрған есебі былай: қазір өсиетпен жеткен түркі шежіресі бойынша, адамзат екі жүз жетпісінші жылдың үстінде отыр. Оны бүгінгі жыл санап отырған григориан күнтізбесіне аударып түсіну үшін екі жүз жетпісті алпысқа көбейту қажет, сонда он алты мың екі жүз қорытылып шығады.

Түркі жылнамасы қазір он алты мың екі жүзге жетіпті. Он алты мың екі жүзден екі мың екінші алып тастайсыз. Сонда он төрт мың жүз тоқсан сегіз қалады. Бірақ, жеті рудың тарихын қамту үшін Әлішер анық санағанды жөн көрді: қаламгер төрт жүз жиырманы — бір ру жасын — беске көбейтті, ол дегені бес ру, немесе екі мың бір жүз жыл. Қисынға жетпей тұрған екі руды көлденең жалғастырды. Кітап уақиғаны григориан күнтізбесі бойынша, біздің жыл санауымызға дейінгі екі жүз жетпіс сегіздің жазғытұрым наурызынан бастайды, ол дегені, түркі жылнамасына сүйенсек, екі жүз отыз бірінші жыл, немесе алпысқа көбейтсе он үш мың сегіз жүз алпыс жыл. Енді он алты мың екі жүзге жету үшін одан он үш мың сегіз жүз алпыс жылды аласыз, ол екі мың үш жүз қырыққа тең, оған керегі жеті рудың кезеңі, яғни бір ру — ноль жыл немесе бастауы, екі мың бір жүз жыл немесе бес ру және бір ру немесе жүз сексен мен екі жүз қырық жыл, деп байлауын түйді ол. Мұндағы қисап екі мың екі жүз сексенді шығару, григориан күнпарағы дестесінде, Иса пайғамбар туғанға дейінгі екі жүз жетпіс сегізінші жыл.

Ол адамзат тарихынан екі мың екінші алып тастаса, григориан күнтізбесі бойынша біздің дәуірімізден бұрынғы екі жүз жетпіс сегізінші жылға апарады. Сонда, кітап уақиғасы былай басталады: отыз үшінші рудың жетінші соңғы ұрпағы

өлім аузында жатып Тәңірдің өсиетін жеткізеді, содан кейін оған бес ру тарихын — екі мың бір жүз жылды — біріктіреді, яғни он үш мың сегіз жүз алпысқа қосады, шығатыны он бес мың тоғыз жүз алпыс жыл, он алты мың екі жүзді табу үшін әлі жүз сексен жыл керек. Бұл жүз сексен жыл дегені төрт жүз жиырмаға бара жатқан жетінші рудың жасы. Әрине, кітапта бұның бәрі тек Тәңірдің өсиеті айтылған кезде ғана еске алынады, және оқырманға оны санап қажеті де жоқ, елгезек әлеуметке уақиға желісі ұнаса болды, бірақ Әлішер өзі үшін осындай темірдей қатаң тәртіп енгізді. Еске ұстар жайты, екі том да ортақ асқаралы роман ішінде болатыны, әрі бір кітап тұрғысындағы тұтастығын сақтап қалатыны.

Төмсiлдiң әр жерiнде қайталанып жаңғыз мәрте құдыретi күштi ұлы Тәңiрге айтылған мадақ келтiрiлiп отырады. Сонымен қатар, құба бел сақараға миссионерлiк пазыл мiндетiн атқарып келген iсләм, крiстиан, иахудей, бұддашыл, насрани өкiлдерiмен дауға түскен Тәңiр нанымы тақуаларының да дiни айтыстары баяндалады. Мұндағы ойы барлық халықтың табынатын Құдайы бiреу екендiгi, оған қабат, барлық адамның туыс екендiгi, барлық дiни жүйелердiң көздеген мақсаты ұлы iзгiлiк мұраты екендiгi.

Дүние үлкен шеңбер iшiнде, ғұмыр үлкен шеңбер iшiнде, романы да соған елiктеу. Жасаған Ие жаратқан болмыстың құрылымына ұқсап баққан талпыныс, сондықтан роман тұйықталған шеңберге тартылған. Шеңберге айналу үшiн уақиғаның анық даму желiсi бар. Оқырманы уақиға қуалауы мүмкiн, не аласапыран уақиғаның артында жасырынып тұрған айтылмақ ойдың соңына түседi. Қайсысы қызықты, оны оқырман өзі шешедi. Қалай дегенмен де, түптiң түбiнде уақиға қалың уақыт өте келе сәруәр ойға айналуы ғажап емес. Әйткенмен, бұл жерде әдебиеттiң мақсаты жөнiнде әңгiме тууы да мүмкiн. Бiрақ, әдебиеттiң анықтамасын кiм таба алады, деп ойлады ол. Адамның неге өмiр сүретiндiгiн де толық айтып шығуға бола ма.

Шиелiнiс романның орта тұсында үлкен әулеттiң екi топқа бөлiнiп, бiр-бiрiне қарсы шығып, қатты жауығуынан басталады. Сөйтiп, тiзгiнге қол созған пысықай тобы жұтқа ұшырап, екiншi сергек ширақтау тобы өзiнiң ажалына қарай қадам басады. Ажалын тапқаны тағы қос егiз топқа бөлiнедi.

Өз кезегінде, өлім таңбалылар қайыра жіңішкеріп, қайтадан екі топқа қаж айырылады. Ол да азады, ұрпағы шашырап, жүзге бөлінеді, бір-бірін қанайды, туажаттан немере туысқан ажырайды. Сөйте келе, әулет қырық пышақ болып, қырық руға тарайды. Кете береді. Тәңірі орнатқан заңдарға қарсы шығады, жұрт ұсақтайды, жеті атадан ұзап барып құда болу тәртібі жойылады, шабыс тоқтамайды, ел іші бүлінеді, ес жиылмайды. Заманақыр ма, бірақ, бір адамның да азуы бір әлемнің жойылуы болса, онда ол да заманақыр. Бүгінгі күн бе, әлде кешегінің кесірі тиген сойқан ба. Әйтсе де, жедеқабыл нәрсе анық — ел Тәңірдің жолынан тайды. Ауыр күнәға батты. Әлішер терезе жақтауына тақап келіп, қабырға іргесіне сүйеніп, сыртқа баяу көз жіберді де, тоқтап қалды.

Қайтіп аяқтап шықпақ, қаражат таусылған, жанашыр досы жоқ, енді жаны ауырып, жігері мұқалып отыр. Дүние бос, Марфуға кеткен соң жазғанның несі қызық. Маған, деп еді ол, Махамбет емес, әуелі — ақша керек. Иә, ақша шынымен қажет. Бірақ, кінә Әлішерден бе екен, ұзақ қаңтарылған романның зорлыққа көніп жүріп кетпейтіні тағы рас, ал үкімет құрған бас әдеби алқа оған Махамбетті француз тіліне аудартпайтын болды, сөйтіп қаламақидан айырылды. Жоғары жақтан қатал тыйым түсті, ол өкіметке жағымсыз адам, әзірше. Егер француздың бір басылымына ұлы Омарды сынап көлемді мақала жазып берсе, Әлішер биыл мемлекеттік сыйлықты алмақ екен. Кемеңгер ақынды қалай даттай алады. Жоқ, ұлы Омарға тиісуге болмайды.

Ол жатар бөлмеге барып киіне бастады. Үстіне көк тоқыма, бұтына қара шалбарын киді. Сосын ас үйге өтті. Тоңазытқышты ашып, кешеден қалған коньякты көрді. Іркіліп біраз тұрды да, райынан айныды. Кері бұрылып, кіре беріс жаққа қарай жүрді. Босағада сәл отырып, бәтіңкесін қолына алды.

Содан кейін, басына қара телпегін киіп, ілгешектегі қолшатырын ұстады да, жылдам басып сыртқа шығып кетті. Әлішер көшеде келе жатып ұлы Омарға тиісуге болмайды деп ойлады. Ол дүкенге кіріп, бір бөлке нан алып, қалған ақшасын ұқыптап қалтасына салып қойды. Үйіне кері оралғанда, бойын мұң биледі.

МҰСА, ҒАЙСА, МҰХАМБЕТ

Әлішер жазу үстеліне қайтып келді. Тәңірдің байлауы сол, түркі баласы жер бетінен жойылып кетпеуі тиіс. Бірақ, дінін аяламаған елдің ділінен айырылғаны рас. Басқа кие тапқан жұрт өліара кезеңде жат халыққа айналады. Салтына берік ұлыс қана тұтқиылдан шапқан көлденең көк аттыға сауырын алдырмайды. Десек те, дәстүр өзгеріп, жәмиғат оспей ме. Түркіні туған көк қасқыр соңынан шұбырған мың сан тайпаға қандай өсиет қалдырған. Өнегенің үлкені — Тәңірде, кішісі — жүйрікті салт мінген түркіде. Тірі жәндік те адамның туысы. Көктің ризығынсыз малды пышаққа ілдірме, ол саған мұқтаждық көрген кезінде талғажау қылысын деп берілген. Обал — кісіліктің ең үлкен белгісі, қарғыс — жазаның ең ауыр түрі. Біреудің обалына қалған адам ертең қарғысына ұшырайды. Қарғыс ешқашан жібермейді. Төрт түлік түгел жұтта қырылады, содан кейін ұрпағың тегіс құрып бітеді. Сонда түркінің қай ұлысы Тәңірдің өсиетіне ерді. Әлішер келесі мезет Батығай, Сембекі, Бөкүтей руларына көшті. Бөкүтейдің бүткіл ауылы барлық дінге жол ашты, бірақ Тәңірден асып кете алғаны жоқ. Әуелі таяғын сүйретіп ала сәлделі дәруіш келді. Ел кезген пазыл асқабыны коруге жан-жақтан мол қаралы жиын жиналды. Ол түз халқына тамаша бір жұмбақ биін корсетті. Дәруіштің түсініксіз бипыл қозғалысын ұнатқан тайпаның көсемі Еңгүдей өзі қоныс теуіп отырған ауылдан сырт, құдыққа жақын қырдың етегіне он екі қанат ақ шаңқан киіз үй тіктіріп, ту бие сойдырып, саба-саба жас қымыз әкелдіріп, ісләм жайында келелі кенес тыңдады.

— Ісләмде зорлық жоқ, — деді дәруіш төрге жайғасып болып.

— Жебірей мен крістианда ше? — деп сауал тастады Еңгүдей.

— Біз найза жұмсап келген дұшпанға семсер сілтеп жауап қайырамыз, бірақ қылыш үстінде серт жүрмейді.

— Сақара талай дәруішті корді, дегенмен, Будда, Мұса, Иса неліктен ісләмға теріс?

— Жалпы, Алла тағала адамзатқа он сегіз мың пайғамбар жіберген, есте түгел қалған жоқ, Мұса мен Иса туралы нақты мәлімет бар, мұсылман қауым Екеуін де Мұхаммед ғалік саллам төрізді Алланың елшісі деп таниды.

— “Көне өсиет” барда “Жаңа өсиет” дүниеге келді, сонда “Құран көрім” неге қажет болды?

— Алла тағала жұрт бұзылып, ел адасқанда, жер бетіне елшісін жібереді. Бірақ, елші көктен түспейді, Жаратқан Ие оны адамдар арасынан таңдап алады да, қасиетті жазбаларын табыстап, ерекше міндетін жүктейді. “Бейнет пен азапты да көтере алатын, өзім жаратқан пендеменің мойнына ғана артамын,” — депті Алла тағала.

— Сауалыма жауап таппадым, — деді Еңгүдей.

— Ісләмде Алла мен пенде арасын бөліп тұрған ешқандай Мәсіх жоқ, крістианда Құдай ұлы Иса бар, Жаратқанға қол созып емес, Иса Мәсіхке қарап шоқынады крістиандар.

— Мұсылмандар ше?

— Тек Алладан ғана сұрайды.

— Тәңірдің сіз айтқан Алладан не айырмашылығы бар?

— Екеуі бір.

— Неге?

— Құдай біреу, бірақ оған баратын жол көп.

— Парызы қанша ?

— Бесеу.

— Аз ба, көп пе?

— Ниет еткенге аз, адасқанға көп.

— Дұрыс.

— Мәртебелі тақсыр, егер бежінер сауалыңыз күтер болса, мен бесін намазын оқып келсем деп едім.

— Жақсы.

Дәруіш бір ай жатты. Түздіктер жұлдызды түндер тоқтамай байырғы көне қиссалар шертті. Құтұ, Үкен, Батачы, Бөрү, Бұқа, Чылбы бабалардың ерлік істері мадақталды, жаугершілік жылдары көрсеткен батырлықтары ұзақ жырланды. Жиналған жұрт жыршылардың хикаяларына сүйсініп қауқылдасқанда, киіз үйді көтеріп тастап отырды. Дастан дастанға ұласып, апталап созылып алды. Айбарлы жауынгер халық ісләмді ұқты, бірақ қабылдаған жоқ. Батығай, Сембекі, Бөкүтей рулары сүмбіле туа қадірлі қонақты сый-сияпатпен шығысқа қарай аттандырып салды. Содан кейін өздері тік көтеріліп басқа жаққа көшіп кетті.

Араға жылдар тастап Еңгүдейдің ауылы тағы дүрлікті. Киіз үйдің шаңырағына қиюластырып орнатылған белгіні ұстап крістиан деген шалғайдағы жұрттан сүйретіліп қауға

сақалды ақ жүзді абыз қария жетіпті. Әулие көл жағалай қонған жайлауға дорбасын арқалап кіріп келе жатты. Оны тезек теріп жүріп әуелі сауыншы Бөбү байқаған еді. Қолындағы қабын тастай салып, ол жанұшырып ауылға қарай жүгірді. Бөбүні көріп қарауылдағы сарбаз даланы жаңғыртып, шаулжіні ұрып, дабыл қақты. Әр үйден дабырласып баданакөз тоғыз торлы сауыт киген баһадүрлер шығып, төңірек сапырылысып кетті. Қарбалас тез басылды. Ғағлат шалды құмай тұлпар мінген кіреукелі Ербек батыр алдына салып айдап келді. Еңгүдей аяқ астына құлаған қарияны ымдап сарбаздарына тұрғыздырып қойды.

— Тұтқын емессіз, — деді Еңгүдей, — бірақ, жатсыз, түсіңіз жылы, адал көздеріңіз күдік туғызбайды.

— Құдай ұлы Исаның сіздерге рақымы түссін, — деді ақ жүзді қария оң қолымен үш мәрте шоқынып.

— Қайда бет түзеп барасыз?

— Мен Құдайдың хабарын таратып жүрмін.

— Қандай хабарын?

— Шындықтың хабарын адал жеткізген Иса Мәсіх — өлімнен соң қайыра тірілгендердің Алғашқысы, әрі жер бетіндегі құрылған бүткіл патшалықтардың Әміршісі — сіздерге рақымын жаудырып, ұдайы тыныштық сыйлай көрсін! Мәсіх бізді шекіз сүйіп, өзін айқышта құрбан етіп, пәк қанын төкті, сөйтіп, пендешілік тірлікте жасаған қылмыстарымызды өз мойнына алып, бойымызды күнөдан тазартты, һәм біздің мекенімізді өз Құдайына және әкесіне табынған қызметшілерінің ажарлы өлкесіне айналдырды. Оның ұлылығы мен құдіретінің салтанаты мәңгілік бола бермек!

— Сәруар абыз Иса неге Құдай ұлы? — деп сұрады Елтебер.

— Иса Мәсіхтің дүниеге келуі былай еді. Оның анасы Мәриям о бастан Жүсіпке айттырылған-ды. Екәуі, бірақ, өлі қосылмай тұрғанда-ақ, Мәриямның Киелі Рухтың құдіретімен жүкті екені белгілі болды. Әулие шешеміздің болашақ күйеуі Жүсіп сияр шәріф әділ кісі еді, қалыңдығын ел алдында ұятқа қалдырмау үшін ешкімге білдірмей келісімдерінен бас тартуды ұйғарады. Алайда, ол асқабы бұл жайтты ойлап жүргенде, Жаратқан Ие түсінде аян беріп: “Дәуіттің ұрпағы Жүсіп, қалыңдығың Мәриямға үйленуден шошынба! Себебі, қарсағындағы Баласы — Киелі Рухтан.

Мәриям ұл таппақ, Оның атын Иса деп қой, себебі Ол халқын күнәларынан құтқаратын болады”, — деді. Жаратқан Иенің пайғамбар аузымен алдын ала айтқанының жүзеге асуы үшін уақиға солай өтті. Аян жұмбақ сырдың құпиясын айтқан еді: “Біліп ал, пәк қыз құрсақ көтеріп, Ұл туады. Оған Имануил, яғни “Құдай бізбен бірге” деген ат қояды.” Жүсіп оянып, орнынан тұрғаннан кейін Жаратқан Ие періштесінің бұйрығын орындап, Мәриямға үйленді. Ал Мәриям босанып, Ұлын тапқанша, Жүсіп онымен жақындасқан жоқ. Нәресте дүниеге келген соң, Оның атын Иса деп қойды.

Еңгүдей ойланып қалды. Ол ақ жүзді қарияның әңгімесіне не сенерін, не сенбесін білмеді.

— Әуелі сөз болған. Сөз Құдайдың аузынан шыққан. Құдай деген сөз, — деді қария.

Сосын ол Таурат, Забур, Пайғамбарлар жазбалары және Інжіл шәріф туралы айтып кетті.

— Құдай ата-бабаларымызға Таурат заңын Мұса пайғамбардан жіберді, ал рақым мен шындық бізге Иса Мәсіх арқылы жетті. Петір Құдайды дәріптеген бірінші хатында: “Иеміз Иса Мәсіхтің әкесі — Құдай мадақталсын! — деген, — Ол бізге зор мейірім көрсетіп, рухани қайта туғызып, жаңа өмір сыйлады және Иса Мәсіхті өлімнен қайта тірілтуімен бізді сөнбес үмітке кенелтті. Сондықтан да, Құдайдың өз халқына сақтаған мол игілігін иемденуімізді күтеміз. Ешқашан шіріп-бұзылмайтын, өшіп-солып қалмайтын сол мұраларыңыз сіздер үшін көкте дайын тұр. Құдай өзіне нанушы сіздерді құдіретті күшімен қорғайды, кейін пазыл уақыты жеткенде бұл ниеті ықыласынан айқынданып көрінбек. Қазір сіздерге біраз уақыт азап шегіп, қуғын-сүргін көруге тура келгенімен, осы сөнбес үмітке қуаныңыздар! Азап шеккендеріңіздің мақсаты — шын жүректен сенгендеріңізді таныту. Жойылып кетуі мүмкін алтын отқа балқытылған кезде шындалып, тазара түседі. Сол тәрізді, алтыннан әлдеқайда бағалы сенімдеріңіз де бастан кешкен ауыр бейнет, үлкен азапта шындалып, берік те шынайы екендігі дәлелденеді. Сонда Иса Мәсіх қайта оралып, анық көрінетін күні Құдай сіздерді мадақтап, даңқ пен құрметке бөлемек.”.

— Біз азап шегіп жүрген жоқпыз, — деді Еңгүдей, — Тәңірі сізді төбесіне тұтсын, бірақ, түркі ұлысы дәулетті

коктен емес, жерден іздейді. Тәңірі байлықты сыйлаған бізге, тек оны ысырап етпей, берекесін қашырмай, мұқтаждыққа ғана жұмсақ, ырысымыз ортаймасы рас.

— Жақып әлеуметке жолдаған тәлімді нақыл хатта айтылады: “Бауырластарым, қайсыбіреуіңіз ақиқат жолынан тайсаңыздар, басқа біреуіңіз оны кері қайырыңыз! Ұдайы естеріңізде болсын: кім жаңсақ басқан күнәхарды теріс жолдан қайтарса, сол оның жанын рухани өлімнен құтқарып, коптеген күнәларының кешірілуіне себепші болады.”

— Қарияға қымыз беріндер, — деді Еңгүдей.

Жұрт тарқай бастады. Келесі күні қария айдауыл Бойла батыр көлденең тартқан теңбіл көк бежінер атқа мініп, шығысты бетке алып, жүріп кетті.

Көп ұзамай Батығай, Сембекі, Бөкүтей рулары басқа оңірге қоныс аударды. Бірақ, жолда келе жатқан салқар кош қарсы алдынан тобесіне оймақтай тақия қондырған жолаушыны кездестірді. Едіген баһадүр мен Тоғықұн батыр шоқытып қырқаға шыға келді де, төбеге жаяу көтерілген асқабы кезбені тұтқынға алды.

— Кімсіз? — деді Еңгүдей.

— Ел кезген кедошимнің бірімін.

— Не?

— Тақуа, — деп түсінік берді Ербек батыр бұл сөзді бірінші мәрте естіп тұрса да.

— Қайда барасыз?

— Кидуш га-Шем.

— Сақараның тілін еркін білесіз бе?

— Иә.

— Сөйленіз.

— Азапты өліміммен Құдайдың даңқын асырғым келеді.

— Кеудеңіздегі ненің белгісі?

— Магендовид.

— Мына кішкене қағазыңыз ше?

— Мезуза. Есік жақтауына қыстырып қоятын, бұзаудың терісінен жасалған бұлама шиыршық қағаз. Бетіне қасиетті Торадан үзінді жазылған.

— Не үшін қажет?

— Минхаг.

— Не дейсіз?

— Әуел баста Құдай аспан мен жерді жаратты. Жер тіршіліксіз бос жатты, суға толы тұңғықтың үстін қара түнек жауып тұрды. Ал Құдай Рухы су бетінде қалықтап ұшып жүрді.

— Біз мұны білеміз, — деді Едіген баһадүр, — өз Киеңіз жайында айтыңыз.

— Ишая пайғамбар жазбасында Құдайдың мынадай нақылы бар: “Ал енді тыңда, Жақыптың үрім-бұтағы, қызметшім Менің! Маған құлақ сал, таңдап алған Исраил халқым! Ана құрсағында сені қалыптастырып жаратқан Қолдаушың — Өзім — Жаратқан Ие, саған былай деймін: қорықпа, Жақыптың үрім-бұтағы, қызметшім Менің, оқшау қалап алған әділ халқым! Сор тартып шөлдеген жерді суға кенелтіп, қаңсып кеуіп қалған далаға өзенді тасқындатып ағызамын. Ұрпақтарыңның үстіне Рухымды тоғіп, оларға жарылқауымды жаудыра беремін. Олар жайлаудың отты шөбі тәрізді тебіндей өсіп, көл жағасындағы терек секілді тамырын тереңге жайып өне береді. Сол кезде көптеген адамдар Менің халқыма қосылып, біреулер: “Жаратқан Иенікімін” деп хабарлап, өзгелері мұны өз қолдарына жазып та алады. Олар Жақыптың есімімен, халқымның қадірлі түп атасы Исраилдің атымен аталатын болады.”

— Біз Тәңірге сенеміз, — деді Ербек батыр.

Қария тоқтаған жоқ.

— Ишая жеткізген тағы бір сөзге құлақ түрелік: “Мен, Ғаламзат Иесі, бүкіл әлемді жаратып, жалғыз өзім аспан кеңістігін жасадым. Өз құдіретіммен жер бетін де жайып жібердім. Жалған пайғамбарлардың болжамдарын жоққа шығарамын, сәуегейлердің есалаңдығын да әшкерелеймін. Мен данасынғандарды абыржытып, білімдерінің ақымақтық екенін көрсетемін! Бірақ, өзімнің қызметшілерімнің сөздерін іске асырып, пайғамбарларымның айтқанын орындаймын.”

— Тәңірі хақ, — деді Еңгүдей көсем, — оған күмәндануға болмайды.

— Білемін, — деді ол.

— Сіздің Құдайыңыз ұлыстар арасына теңсіздік әкелетін секілді.

— Жоқ, қателесесіз.

— Біз тіршілік атаулы Тәңірдің төнінен жаралған деп есептейміз.

— Ишая пайғамбар жазбасында Құдайдың ниеті анық, бұлдырсыз аңғартылған: “Жаратқан Иенің жолын ұстанушы басқа ұлт адамы: “Жаратушы, сірә, мені өз халқынан бөлек қояр”, деп уайымдамасын. Белінен айырылған еркек: “Тамырынан үзіліп қурап қалған ағашқа ұқсаймын” деп те қайғырмасын. Себебі, Жасаған Ие мынаны айтады: “Егер белінен айырылғандар Менің еркімді орындауды қалап, демалыс күн ережелерін сақтап, келісімімді ұстанса, онда жанкешті оларға ғибадатханамнан және оның алаңдарынан орын беріп, мәңгі өшпейтін есім мен абырой сыйлаймын. Бұл мәртебе ұл-қыздар арқылы қол жеткізуге болатын құрметтен артық. Сол тәрізді, егер басқа ұлт адамдары Маған ғибадат етіп, Мені сүйіп, қызметшілерім болуға өздерін түбегейлі арнаса және демалыс күн ережелерін сақтап, келісімімді берік ұстанса, онда пейілі адал олардың өзіме бағышталған қасиетті Сион төбесіне келулеріне жол беремін. Маған сиынуға арналған ғибадатханада оларды қуанышқа кенелтемін. Осы басқа ұлттық сенушілердің құрбандық үстеліме шалып, өртеген құрбандықтарына және өзге де сый-тартуларына риза боламын. Себебі, Менің киелі ошағым барлық ұлттардың өзіме сиынатын үйі деп аталатын болады.”

— Мынауыңыз не?

— Мидраш Раба.

— Оқысаңыз, қайтеді.

— Кейбір дұғаны оқу үшін миньян керек, яғни адам саны онға жетуі тиіс.

— Неге?

— Мишна, дәстүр.

— Кездіктің не қажеті бар?

— Мен — Могельмін. Сүндетке отырғызамын.

— Балауызды қайтесіз?

— Бұл нер тамид деген синагогада үнемі жанып тұратын шырақ.

— Сонда, құтыңыз кім?

— Біз бәріміз Олам-га-Ба барамыз.

— Әйтеуір Тәңірге сенеді екенсіз, бізге қонақ болыңыз, қой соямыз.

— Парев таппай келемін, маған сүт пен ет қосылмаған тамақ қажет.

— Ондай ас бізде жоқ.

— Көп жыл сойфер болдым, Құдай заңын орындап үйреніп қалғанмын.

— Орамаңыз не?

— Сәфер Тора.

— Көшіңіз бізбен.

— Ойланайын.

Әйелдер ас әкелді.

— Трефа, трефа, — деді ол шошып.

— Өзіңіз біліңіз, — деді Ербек батыр.

— Үнемі Тшува сұраймын Құдайдан.

— Біздің көшіміз қаралы көш, бір ақсақалымыз дүниеден озған еді. Жарықтықты үш күн үйіне қондырдық, енді жетісін береміз, күзге салым қырқын өткіземіз.

— Иә, әуелі Шива, сосын Шлошим келеді. Мен аруағына арнап Шма оқып берейін.

— Рақмет, — деді Еңгүдей, — Құдай бір болса да, дініміз басқа.

— Ең бастысы — Эмуна.

— Мүрдесін кіндік кескен ата-мекеніне апарып жерледік.

— Мен де кейін Эрец-Исраэльге барып өлемін.

Көшпелі жұрт кіммен кездесіп тұрғанын ұққан жоқ, бірақ кезбе жолаушы өз дінін насихаттамады. Әлішер сөз аяғына дөңгелетіп нүкте қойды да, қолжазбаның толық нұсқасына дайын жатқан келесі Заратуштра, Дао, Бұдда, Құнфұдзы және Сопы жыр тарауларын қосты.

ЗАРАТУШТРА

Таң қылаң берді. Үй іші ала көлеңке, қапырық ауа қолқаны қабады. Кереуетте шалқасынан жатқан ақ құба әйел ақырын ыңырсыды. Іргесінде жас қыз бен бір кәрі кемпір отыр. Төсектің бас жағына қойылған үлкен балауыз май шам терезеден кірген өлсіз самалмен болмашы шайқалады.

— Жылы су дайын ба? — деп сұрады кемпір.

— Дайын.

— Йима, — деді кемпір.

— Ол ұйықтап жатыр, — деді қыз.

— Шақыр.

Жас қыз етегін бүріп ұстап тысқа жүгіріп кетті.

- Шыда, құдайлар саған көмектеседі, Анахита.
Анахита басын көтерді.
- Қашан бітеді бәрі, Ардвисур?
- Енді аз қалды.
- Көретін азабым әлі көп пе?
- Жоқ, көп емес.
- Табалдырықтан Йима көрінді.
- Уақыты келді ме?
- Иә, қазір толғақ басталуы тиіс.
- Жылы су қайда?
- Абан әкеле жатыр.
- Жас қыз суды төгіп алмасын.
- Жүкті әйел қайыра ыңырсыды.
- Өзі әбден қиналды, — деді Ардвисур кемпір.
- Абан кешікті ғой.
- Іздеп келші.
- Йима сыртқа шығып, Абанды ертіп, жылдам оралды.
- Есікті аша алмай тұр екен.
- Кездікті оңай жерге қой, керек кезінде таба алмай жүрмейік, бізге тез қимылдау қажет, Анахита баланы қиналып туатын түрі бар.
- Жарайды.
- Абан, сен тыста бол, кейін шақырамыз.
- Мен ештеңеден қорықпаймын.
- Өзің біл.
- Жақсы.
- Кемпір жүкті әйелдің етегін сырды.
- Жібек жайманы әкеліндер.
- Міне.
- Йима, әр жақтан кел.
- Кездікті алайын ба?
- Жоқ, әлі ерте.
- Бәрі дайын болды. Қарсы жақтан кереуетке жолақтанып күн сәулесі түсті. Нұр жүкті әйелдің жүзін сипағанда, толғақ басталды.
- А, құдайлар, қабақтарың оң болсын! — деді кемпір.
- Іштей ұзақ күбірлеп тұрды. Анахита ауырсынып қолдарымен көрпені қысты.
- Басы шықты, — деп айқайлап жіберді Йима.
- Сол кезде нәрестенің күлкісі естілді.

ДАҚ, БУДДА, ҚҰНФУДЗЫ

Бұл күлкі бүткіл шығысты оятты. Әуелі қыр астында Төңіріне бейқам сиынып отырған әлеуметке Дао келді, содан кейін Будда мен Құнфудзы дабылы жетті.

Еңгүдей ауыл іргесіне шаңын бұрқыратып әр тұстан шауып келген үш шапқыншыны он екі қанат ақ үйіне шабарманын жіберіп шақыртып алды. Ту бие сойылып, үш жерден ошақ қазылды. Қазан көтеріліп, ет асылды. Сосын тепсенде жатқан сауынды биелердің саба-саба тобылғы иіс қымызы ағылып келе бастады. Әңгіме ұзаққа созылатын болды. Бірақ, бетпақ даланы кезіп жүрген үшеудің ниетін анық тану қажет, сондықтан Еңгүдей үлкен мәжіліс құрды.

— Дао, — деді бір жолаушы, — қашық жол.

Сосын үнсіз ұзақ отырды.

— Яғни, өмірдің түйе сүйреп тартқан салқар күші.

— Ұстаным?

— Иә. Сіздің шексіз сапарда жақсы өмір сүре білу қабілетіңіз.

— Не?

— Сонымен қатар, ол дегеніміз тіршілік, тау, орман, бетпақ дала, кәдімгі гүлдеп тұрған ғұмыр. Дүние бар мен жоқтан пайда болған, мүмкін емес пен мүмкін нәрседен кешкен тірлік, ұзын мен қысқадан порма жаратылған. Асқаралы асқақ биікке аяқтағы терең сай тәуелді. Әуелеп көкке ұшқан дауыс құлдилап төмен құлаған дауысқа қосылып, үндестік туғызады, өткен дәрегіне өзінен кейінгіні бағындырады. Кетік құбылыстан кемел нәрсе туады. Қисықтан — тік, ойықтан — тегіс, ескіден — жаңа.

— Сондықтан?

— Жаңалықтың анасы — ескілік. Нығыздалған нәрсе кернеуден қуат тауып, қайыра ұлғаяды. Әлсіреген күшейеді. Жойылған қайта көрінеді. Қарама-қарсылықтар күреспейді, керісінше, табысады. Кім кез келген білімнен дербес өмір сүрсе, оны ешқашан дерт шалмайды. Өз білімінің тұңғығын біліп, әрі надан күйінде қалған бүкіл әлемге үлгі болады. Білім деген жоқ, сондықтан мен ештеңе білмеймін. Ештеңе істемеген кезде ел жағдайы жақсара түседі, байсалды шақта халыққа әділдік бітеді, егер патша жаңа бастамалар көтермесе, жұрт байи түседі. Дао ұлы, жер ұлы, аспан ұлы

және хан ұлы. Көкке қызмет етіп, елді басқару үшін, ұстамды болу қажет. Ұстамдылық — ізгіліктің әуелгі сатысы, кемел адамгершіліктің бастауы. Даоға көш түзеп, керуен тартқан сәруәріңіз көріпкел, балгер, сәуегей, діни салттың жоқтаушысы. Дао ұлы, аспан ұлы, жер ұлы және хан ұлы. Көкке қызмет етіп, ел басқару үшін қанағат керек. Қанағат — жақсылықтың басы, үлкен кісіліктің белгісі. Біздің ғибадатханамыз бар. Мен ажарлы қиыр шығыс өлкесінде абызбын, құмалақ ашамын, бұлыңғыр ертеңді болжаймын.

— Енді сен сөйле, — деді Енгүдей.

Бұддашыл қонақ сөйлеп кетті:

— Дініміздің анық екі көз жанары бар: тхеравада және махаяна, мәурит пали тілінде дхамма, санскрит тілінде дхарма түрінде болады. Байырғы көне Типитака жарғы Сиддхатха Готама, санскрит жазбалары Сиддхартха Гаутама деп атайды. Бұддашылдар — дүниеге Бұдданың көзімен қарайтындар. Бұдда — Құдай емес. Ол Құдайды тану жолын бұзылмайтын қағида ретінде танымайды. “Менің уағыздарыма сенбеңіздер, тек сөздерімді түсінуге талпыныңыздар, сонда айтқандарымда мағына бар ма, жоқ па, көре аласыздар. Егер мағына болмаса, көңіл аудармаңыздар, ал мағына тапсаңыздар — есте тұтыңыздар”, — деген әулие.

— Пазыл низамы қандай?

— Бұддашылдар дхамма мен дхарма салтында жүреді. Дхарма дегеніміз ақиқат, заң, ілім. Егер біз Бұдда жолын қалап, өсиетін орындасақ және сангха қоғамына енсек, сонда бұддашыл болып шығамыз. Үш құндылық — Бұдда, дхарма, сангха — әр бұддашылдың діни міндеті. Жақсылыққа жол ашуыңыз, ешқашан зұлымдық жасамауыңыз және ақыл-ойыңызды тазартуыңыз қажет.

— Тыйым не?

— Үш у бар, олар — сарандық немесе құмарлық, өшпенділік немесе жек көрушілік, адасу немесе надандық.

— Бұддаға апаратын алғашқы жол қандай?

— Бұддашыл болу үшін былай деп үш мәрте қайталау парыздың үлкені: “ Мен пана табу үшін Бұддаға барамын. Мен пана табу үшін дхармаға барамын. Мен пана табу үшін сангхаға барамын.”

— Өсиеті не?

— Бұдданың байлауынша, өсиеттің талқыға түсетін ең басты тақырыбы — осы жерде және дәл қазір өтіп жатқан жайт. “Мен тіршілік иелеріне ешқашан зиян тигізбеймін деп міндеттенемін. Мен, егер өз еркімен бермесе, өзгеден ештеңе алмаймын деп міндеттенемін. Мен жарыма адал боламын деп міндеттенемін. Мен жалған сөз айтпаймын деп міндеттенемін. Мен, есімнен айырылып қалмас үшін, ішімдік пен есірткіні қолданбаймын деп міндеттенемін,” — деген мәуріт қалдырған асқабы ұстаз.

— Толайым бейкүнәлік бар ма ғибратлы лепесте?

— Біздің кезекті өмірімізде кім болатынымыз бүгінгі тірлігіміздегі қаракетімізге байланысты. Әр адамның өз бойындағы жаңа рухани кемелдікке жете алатын мүмкіндігін пайдалана білуі жалпы ғарыштың дамуына әсер етеді. Жұрт дхарма жолымен жүрсе, ғаламның үндестігі артады, ал егер дхарма жолынан тайса, дүниенің берекесі қашады. Каруна, біреуге аяушылық білдіру, праджня даналығымен толығысуы керек. Йога — байланысу — даналыққа жетудің жолы. Дүниеге сырт көзбен қарап, не болып жатқанын түсінесіз де випассанаға жетесіз, көзіңіз ашылады.

— Тәмсіл байтақ уәлаятыма қандай өнеге айта алады?

— Бірде, Кизаготама тұлымы желбіреген өңдірдей жас ұлы жалған пәниден ерте, ғаплат озғанда, қайғыдан құса жұтып, қара жамылған беті Бұддаға келеді. Қасіретін ұмыта алмайды. Кемеңгер абу Бұдда оны қыша дөніне жұмсайды. Бірақ, сіз қыша дөнін сұрап келген отбасы қаралы үйелмен болмасын, дейді Бұдда шарт қойып. Кизаготама қайғысыз өмір сүрген қабағы ашық үйді таппай, сандалып ұзақ жұрт кезеді. Бір шаңырақтың отағасы жоқ, екінші түгін ұрпақсыз ғұмыр кешіп отыр, өзге ғайыр халық жақын бауырын жылап-еңіреп тақауда қара жер қойнына берген. Сонда Кизаготама түсінеді, иә, төңірекке басқа көзбен қарау қажет.

— Бұдда бақытты көрді ме?

— Көрді. Бақыт, біздіңше, нирвана. Жаратылысты танудың ең асқар шыңы. Абыз асқақ биікке Үндістанның солтүстік-шығысында, джамбу ағашының түбінде жеткен. Бұдда халықтың қойған есімі. Ол бірнеше жыл тәнін өлтірген. Бұдданың айтқаны бар: “Мен якша немесе гандхарва, дэва немесе кісіге адам сипатын беретін қасиет пен рухани күйді түгел жойдым. Яғни, мен — Бұддамын”. Ол басымен оң

жағына қисайған күйінде медитация үстінде өлді. Бұл — паринирвана — қалдықсыз нирвана, бұдан кейін Бұдда қайта дүниеге келген жоқ.

Содан соң, сөз Құнфұдзы мәурітін таратқан хабаршыға тиді.

— Құнфұдзы елінде абыз жоқ, — деді ол, — көне қытай салт-дәстүрін берік ұстау дін қағидасының негізіне жатады. Үлкенге ізет, отбасына құрмет.

— Тәңірге сиынған өлкенің салтына ұқсас екен.

— Аруақтарды қастер тұтамыз.

— Дұрыс!

— Әрбір ши — ру — өз бабаларына арнап мяо соғады, ғибадатхана салады. Онда пәниден озып, бақиға аттанған бабаларының бейнесін кескіндеген ескерткіш мүсін хунь-бо тұрғызылады. Қара тақтаға — чжуға — қызыл иероглифтермен өлген туысқандарының аты жазылып отырады. Діни ғұрып атқарылып, дұға оқылғанда, чжу тіріледі. Чжу солтүстік қапталдағы төргі бұрышқа, үстел үстіндегі биік жәшіктің ішіне қойылады. Құнфұдзы жұртында қазаға ұшыраған бауырын жоқтап, чжу тақтаға жазу бұлжымайтын жарғы. Ермазат шаңырақ көтеріп, отау тіккенде, ғибадатханаға кіріп, аруақтардан ұлықсат сұрайды. Әрбір төрт маусымның ортаншы айында құрбандық шалынады.

— Ұлы көсем Құнфұдзы қандай өсиет қалдырды?

— Құнфұдзы айтқан: “Егер сезеді десем, ел жер бетіндегі шаруаларын жиып қойып, аруақтарға күні-түні қызмет етуге көше ме деп қорқамын, сезбейді десем, әке-шешелерін ұрпағы көмусіз қалдыра ма деп алаңдаймын. Уақыты келгенде, өздеріңіз бәрін көріп, біле аласыздар”.

Еңгүдей үш асқабы кезбе әулиені он екі қанат ақ үйіне тастап, тысқа шықты.

СОПЫ

Әуелі қалың ел жиылып, ауылдың іргесіне биік шарпы дар ағашын орнатты. Содан кейін, көлденең бақанға жаңа есілген арқанды мықтап түйіп байлады да, төмен салақтаған ұшынан шалма жасады. Ізін ала, қара бұқарадан жырақ тұрған бір шауибаз ортаға тақап келіп, арқанды шалған жерінен көтеріп жіберіп, қара маймен былғап өтті.

— Сопыны әкеліндер, — деді көсем бұзау тіс дойыр қамшымен ауыл жақты нұсқап.

Екі айдауыл ең шеткері киіз үйден жалаң аяқ сопыны алып шықты.

— Бері, — деді көсем қайтадан.

Халық үнсіз кейін серпіліп, үшеуге жол ашқан. Сопы табанын қарыған сары шағыл ыстық құмда аяғын сүйрете басып, баяу жүріп келе жатты. Көсем тобылғы қамшысымен шоңқайма етігін жайлап ұрып, шыдамсызданып отыр. Ауа қапырық, таяу жатқан көлдің ылғалы тастай түйіліп алған жұртқа молынан жетпейтін тәрізді, құлаққа тек дамылсыз құрылдаған құр бақаның зарлы үні ғана келеді. Тұтқын дар ағашына тақап барып тоқтады. Артынан ерген екі сарбаздың бірі желкесінен түйіп жіберді. Ол ілгері құлап бара жатып еңсесін қайыра түзеп алды. Басын көтеріп, түс әлетінде дәл төбесінен шақырайған ыстық күнге қарады.

— Қарсы алдыма келсін, — деді рубасы.

Сопы қарсы алдына келді. Содан соң кеудесін тіктеп, жүзін әміршіге бұрды. Ақ құба ажарында мұң жоқ, көннің ыстығына налыған реніш табығана бар. Ойлы күзі тайпаның көсеміне ұзақ зер салды. Толайым зерттеп, тесіле қадалып тұр.

— Төңірегіміздегі ел тегіс Төңір дінінде екендігін білеміз, — деді рубасы, — кезінде, бірақ, біздің де құдыреті күшті ұлы Төңірге адалдығымыз кем болды ма?

— Кем болған жоқ.

— Туғанымда төңіршіл едім, енді бүгін сенімі берік крістіанмын.

— Білемін.

— Бұдан былай менің ауылымда Төңірі насихатталмауы тиіс.

— Жақсы.

— Ендеше, сен неге Төңіріңе сиынасың?

— Иса пайғамбар баласы Оның.

— Рас па?

Көсем сұраулы жүзбен жұртқа көз тастады.

— Өтірік, — деп кесіп айтты біреу ат үстінде шоқынып.

— Иә, жалған, — деді топ ішінен ала шапан киген ұзын-тұра ақсары.